

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

COMPETENCY-BASED APPROACH TO THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PSYCHOLOGISTS FOR REHABILITATION ACTIVITIES

В сучасних реаліях реабілітаційна діяльність психологів-практиків як складова психологічної допомоги набуває неабиякого значення, адже психологічної реабілітації потребують учасники бойових дій; сім'ї, які втратили свої домівки та/або своїх родичів внаслідок військових дій; особи, які вимушено перебували на окупованих територіях або були примусово депортовані з території України; внутрішньо переміщені особи; цивільні особи, які потерпають від регулярних обстрілів українських територій. В межах психологічної реабілітації практичні психологи здійснюють психологічну діагностику, психологічну просвіту та інформування, психологічне консультування, психологічну підтримку і супроводження, психотерапію, групову роботу, що потребує наявності спеціальних компетентностей. Водночас у сучасній науковій літературі відсутнє чітке уявлення щодо змісту таких компетентностей, що унеможливає їх цілеспрямоване формування в процесі професійної підготовки у вітчизняних ЗВО або під час підвищення кваліфікації вже працюючих психологів. В статті представлено авторське розуміння сутності реабілітаційної діяльності психолога, яка розглядається як різновид його професійної діяльності, що ґрунтується на принципах етичної та безпечної поведінки, реалізується в індивідуальній, сімейній або груповій формі та спрямована на психологічну допомогу у відновленні і підтримці психологічного здоров'я травмованої людини з використанням технологій і технік психологічної реабілітації. Презентовано результати емпіричного дослідження, що передбачало вивчення нормативної бази професійної підготовки майбутніх практичних психологів до реабілітаційної діяльності, аналіз чинних вітчизняних та європейських освітньо-професійних програм за спеціальністю 053 – Психологія в аспекті реабілітаційної діяльності, опитування практичних психологів з досвідом проведення психологічних реабілітацій, та було спрямовано на визначення спеціальних компетентностей, необхідних практичному психологу для проведення ефективної реабілітаційної діяльності. Подано результати експертного оцінювання визначених спеціальних компетентностей.

Ключові слова: професійна підготовка, спеціальні компетентності, освітньо-професійна програма, практичний психолог, психологічна реабілітація, реабілітаційна діяльність.

In the current realities, the rehabilitation activities of practicing psychologists as a component of psychological assistance are gaining significant importance. Psychological rehabilitation is needed for combatants; families who have lost their homes and/or relatives due to military actions; individuals who were forced to stay in occupied territories or were forcibly deported from Ukraine; internally displaced persons; and civilians suffering from regular shelling of Ukrainian territories. Within the scope of psychological rehabilitation, practicing psychologists conduct psychological diagnostics, psychoeducation and information dissemination, psychological counseling, psychological support and accompaniment, psychotherapy, and group work, all of which require the presence of specific competencies. At the same time, contemporary scientific literature lacks a clear understanding of the content of such competencies, which makes it impossible to purposefully develop them in the process of professional training in domestic higher education institutions or during the professional development of already practicing psychologists. This article presents the author's understanding of the essence of a psychologist's rehabilitation activities, which are considered a type of professional activity based on principles of ethical and safe behavior, implemented in individual, family, or group forms, and aimed at providing psychological assistance in the recovery and maintenance of the psychological health of traumatized individuals using rehabilitation technologies and techniques. The results of an empirical study are presented, which included an examination of the regulatory framework for the professional training of future practical psychologists for rehabilitation activities, an analysis of current domestic and European educational and professional programs in the specialty 053 – Psychology in the context of rehabilitation activities, a survey of practicing psychologists with experience in conducting psychological rehabilitations, and aimed at determining the specific competencies necessary for a practical psychologist to conduct effective rehabilitation activities. The results of the expert evaluation of the identified specific competencies are provided.

Key words: professional training, specific competencies, educational and professional program, practical psychologist, psychological rehabilitation, rehabilitation activities.

УДК 37.015

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/71.2.10>

Корнєшук В.В.,

докт. пед. наук, професор,
завідувачка кафедри психології
та соціальної роботи
Національного університету
«Одеська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до

2030 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р, наголошується, що у сучасній вітчизняній системі охорони здоров'я «недостатня увага приділяється

профілактиці, психосоціальним методам, організації охорони психічного здоров'я на рівні первинної медичної допомоги, наданні психотерапевтичної допомоги, реабілітаційним заходам...» [1, с. 1]. Зокрема зазначається, що «система вищої та післядипломної освіти у сфері охорони психічного здоров'я потребує системного та диференційованого удосконалення як щодо змісту освітніх програм, так і методології навчання та оцінки компетентностей»; наявна також «проблема кадрового забезпечення системи охорони психічного здоров'я, що визначає необхідність змін з метою забезпечення населення якісною допомогою відповідно до протоколів» [1, с. 1].

Вирішення зазначених проблем зумовлюють необхідність проведення аналізу сутності і специфіки реабілітаційної діяльності практичного психолога в сучасних умовах; виявлення професійних компетентностей, необхідних для ефективного здійснення такої діяльності; вивчення сучасної професійної підготовки майбутніх психологів у вітчизняних та закордонних ЗВО щодо підготовки майбутніх психологів до реабілітаційної діяльності та формування визначених професійних компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам підготовки майбутніх практичних психологів присвячені роботи таких вітчизняних науковців, як Бондаренко І., Іванова О., Кіриллова Г., Коваль І., Литвиненко С., Луцик Г., Мосійчук В., Панок В., Піроженко Т., Попова Г., Приходько Ю., Синишина В., Федорчук В. та ін. Зокрема аналізуються: підготовка практичних психологів до здійснення психологічної допомоги (Бондаренко І. та ін.), розв'язання міжособистісних конфліктів (Варлакова Є. та ін.), професійного спілкування (Гапоненко Л., Подольська Т., Рикун А. та ін.), роботи с управлінським персоналом установи (Цьось Ю. та ін.); формування професійного мислення (Гура Т., Романова Ю. та ін.), професійної спрямованості (Іванцова Н. та ін.), професійної самосвідомості (Кльоц Л. та ін.), професійної ідентичності (Дружиніна І., Шаповал І. та ін.), професійно значущих якостей (Дідик Н., Крижановська З., Макаренко С., Приходько Ю. та ін.), готовності до професійної діяльності (Антонова Н., Середа Н., Чаплак Я., Ярая Т. та ін.) майбутніх психологів тощо. Реалізації компетентнісного підходу у професійній підготовці майбутніх психологів присвячені праці Вінтюк Ю., Єременко Л., Низовець О. та ін.

У науковій літературі також висвітлені різноманітні проблеми реабілітаційного процесу загалом (Іпатов А., Коваленко В., Мартинюк І., Маруніч В., Мороз О., Попелюшко Р., Сергієні О., Шевчук В. та ін.) і психологічної реабілітації зокрема (Василенко С., Галацан О., Каплуненко Я., Мельник А., Михайлов Б., Павлик Н., Сіроштан Г., Титаренко Т. та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас маємо констатувати недостатність наукових розробок, що висвітлюють зміст та особливості професійної підготовки майбутніх психологів безпосередньо до реабілітаційної діяльності, а також невизначеність професійних компетентностей, необхідних для її здійснення,

Метою статті є визначення сутності реабілітаційної діяльності практичного психолога та висвітлення результатів емпіричного дослідження, спрямованого на визначення професійних компетентностей, необхідних для її здійснення.

Методи дослідження. Під час написання статті використовувались такі методи: теоретичні (аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, систематизації) – для визначення сутності реабілітаційної діяльності практичного психолога та необхідних для її здійснення спеціальних компетентностей; емпіричні (експертне оцінювання) – для ранжування професійних компетентностей практичного психолога в аспекті реабілітаційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Реабілітаційну діяльність практичного психолога розглядаємо як різновид його професійної діяльності, що ґрунтується на принципах етичної та безпечної поведінки, реалізується в індивідуальній, сімейній або груповій формі та спрямована на психологічну допомогу у відновленні і підтримці психологічного здоров'я травмованої людини з використанням технологій і технік психологічної реабілітації.

Вважаємо, що професійну підготовку майбутніх практичних психологів до реабілітаційної діяльності доцільно розглядати в аспекті діяльнісного та компетентнісного наукових підходів, оскільки діяльнісний підхід зорієнтовує підготовку на подальше здійснення реабілітаційної діяльності, а компетентнісний – забезпечує формування в процесі професійної підготовки у ЗВО тих спеціальних компетентностей, які необхідні для ефективного виконання цієї діяльності.

Виявлення таких компетентностей проводилось за кількома взаємодоповнювальними напрямками, а саме: вивчення нормативної бази професійної підготовки майбутніх практичних психологів в аспекті реабілітаційної діяльності; аналіз чинних освітньо-професійних програм (ОПП) за спеціальністю 053 – Психологія, впроваджених у ЗВО України та Європи, для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти щодо підготовки до реабілітаційної діяльності; опитування практичних психологів з досвідом проведення психологічних реабілітацій, що в сукупності дозволило визначити перелік спеціальних компетентностей, необхідних для здійснення реабілітаційної діяльності, та провести їх експертне оцінювання.

Розкриємо зміст кожного з окреслених напрямків більш докладно.

Аналіз професійних стандартів «Практичний психолог закладу освіти» і «Практичний психолог (соціальна сфера)», а також Стандартів вищої освіти за спеціальністю 053 – Психологія для першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівня вищої освіти дозволив з'ясувати, що професійний стандарт «Практичний психолог закладу освіти» не передбачає здійснення реабілітаційної діяльності, а професійний стандарт «Практичний психолог (соціальна сфера)» визначає професійні компетентності практичного психолога, які стосуються переважно реабілітації осіб з інвалідністю, які на теперішній час є лише однією з категорій осіб, які потребують психологічної реабілітації разом із учасниками бойових дій; сім'ями, які втратили свої домівки та/або своїх родичів внаслідок військових дій; особами, які вимушено перебували на окупованих територіях або були примусово депортовані з території України; внутрішньо переміщеними особами та іншими категоріями. Щодо Стандартів вищої освіти за спеціальністю 053 – Психологія, то такий стандарт для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти має лише опосередкований зв'язок з реабілітаційною діяльністю, а стандарт для другого (магістерського) рівня вищої освіти визначає компетентності, необхідні для надання психологічної допомоги загалом, якою передбачено зокрема психологічну реабілітацію.

В результаті аналізу 37 ОПП першого (бакалаврського) і 42 ОПП другого (магістерського) рівнів вищої освіти 2019–2024 років упровадження, оприлюднених на офіційних сайтах 31 вітчизняних вишів і 27 ОПП другого (магістерського) рівнів вищої освіти університетів Польщі, Литви та Німеччини, було виявлено та систематизовано 25 спеціальних (фахових) компетентностей, визначених проектними групами різних ОПП вітчизняних та європейських університетів для різних рівнів вищої освіти, які не представлені у відповідних професійних стандартах та стандартах вищої освіти зі спеціальності 053 – Психологія.

Подальше анкетування практичних психологів з досвідом проведення психологічних реабілітацій дозволило доповнити цей перелік, узагальнити його та систематизувати, що дозволило сформулювати 10, на нашу думку найважливіших компетентностей, що забезпечують ефективне здійснення реабілітаційної діяльності (див. табл. 3).

Для ранжування визначених професійних компетентностей були залучені експерти, добір

яких відбувався за наступними критеріями: обов'язковий досвід проведення психологічних реабілітацій; бажані досвід у професійній підготовці майбутніх психологів, що дозволяє оцінювати досліджувані компетентності як з боку їх реалізації в подальшій реабілітаційній діяльності, так і з боку дидактичних можливостей їх формування в процесі професійної підготовки; наявність наукового ступеню кандидата або доктора психологічних наук. Отже, в експертному оцінюванні взяли участь 10 експертів, всі з яких мали досвід проведення психологічних реабілітацій. З них 2 експерти з досвідом такої діяльності понад 20 років; 2 – з досвідом від 15 до 20 років; 1 – з досвідом від 10 до 15 років; 1 – з досвідом від 5 до 10 років і 4 з досвідом до 5 років. 8 залучених експертів мали досвід професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО України, 2 з яких як гаранті ОПП за спеціальністю 053 – Психологія. Один з експертів мав науковий ступінь доктора і 6 – кандидата психологічних наук; двоє експертів мали науковий ступінь доктора і 1 – кандидата педагогічних наук. Коефіцієнти компетентності експертів представлені в табл. 1.

Результати анкетування, спрямованого на виявлення думки експертів щодо значущості визначених нами професійних компетентностей практичного психолога в аспекті реабілітаційної діяльності, представлено в табл. 2.

Значення вагових коефіцієнтів кожної професійної компетентності практичного психолога в аспекті реабілітаційної діяльності, розраховані з урахуванням коефіцієнтів компетентності експертів, подано в табл. 3.

Висновки. Зазначимо, що визначення професійних компетентностей практичного психолога, необхідних для успішного проведення психологічної реабілітації, та їх ранжування має не лише наукову теоретичну новизну, але й практичне значення, оскільки отримані відомості можуть бути враховані: в процесі розробки ОПП в межах спеціальності 053 – Психологія, спрямованих на безпосередню підготовку майбутніх практичних психологів до реабілітаційної діяльності; під час розробки змісту освітніх компонентів для освітньо-професійних програм підготовки здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти в межах спеціальності 053 – Психологія; для організації і проведення різноманітних заходів з підвищення кваліфікації практичних психологів, спрямованих на їхню підготовку до реабілітаційної діяльності.

Таблиця 1

Значення коефіцієнтів компетентності експертів

Експерт	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Коефіцієнт компетентності	0,08	0,14	0,08	0,09	0,09	0,14	0,09	0,09	0,11	0,08

Таблиця 2

Результати анкетування експертів

експерт	Бал, присвоєний професійній компетентності									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	10	8	7	9	5	4	1	6	3	2
2	10	9	8	7	5	4	3	2	6	1
3	2	6	8	5	7	4	10	9	1	3
4	8	10	6	9	1	5	4	3	7	2
5	8	9	1	10	6	5	7	2	4	3
6	3	10	9	8	6	5	4	2	7	1
7	9	8	3	10	6	5	2	7	4	1
8	5	10	6	7	9	3	4	1	8	2
9	10	9	7	8	6	5	2	3	4	1
10	3	7	2	10	9	8	4	5	6	1

Таблиця 3

Результати експертного оцінювання значущості професійних компетентностей практичного психолога в аспекті реабілітаційної діяльності

Професійні компетентності практичного психолога в аспекті реабілітаційної діяльності	Ваговий коефіцієнт	Місце (група експертів – неоднорідна)
здатність розуміти психологічну реабілітацію як систему заходів, спрямованих на відновлення, корекцію або компенсацію порушених психічних функцій, особистісних властивостей і станів, видів діяльності людини	6,10	3
здатність розуміти закономірності функціонування психічних функцій людини у нормі та патології, чинників, що впливають на зміну психічних якостей людини під впливом хвороби та/або психотравматичної ситуації та використовувати діагностичні інструменти для їх виявлення	8,66	1
здатність надавати екстрену психологічну допомогу та здійснювати кризові інтервенції за міжнародними протоколами при виявленні відхилень у психоемоційному або фізичному станах людини	5,95	4
здатність до опанування, розробки та впровадження методик, алгоритмів, планів, комплексних інноваційних програм психологічної реабілітації, що враховують індивідуальні потреби та можливості кожної людини	8,14	2
здатність здійснювати моніторинг та аналізувати результати виконання індивідуальної програми реабілітації осіб	5,59	5
здатність складати психологічний висновок за результатами оцінки виконання індивідуальної програми реабілітації осіб	4,71	7
здатність здійснювати психологічний супровід осіб з особливими потребами (кантузіями, втратами слуху та/або зору, ампутаціями тощо)	3,93	8
здатність надавати психологічну підтримку переміщеним з небезпечних місць особам, особам постраждалим від військових дій та надзвичайних ситуацій	3,66	9
здатність співпрацювати з лікарями, фізичними реабілітологами, фахівцями соціальної роботи та іншими фахівцями для реалізації комплексного підходу до реабілітації особи	5,13	6
здатність оцінювати якість своєї діяльності та діяльності підлеглих, підвищувати власну працездатність і працездатність підлеглих працівників, посилювати імідж професії психолога-реабілітолога, дбати про розуміння її цінності в суспільстві	1,59	10

Перспективи подальших досліджень в межах окресленої проблеми вбачаємо у двох напрямках – практичному та теоретичному. Практичний напрямок зумовлений розробкою спеціальних тренінгів, спрямованих на підвищення професійної

кваліфікації майбутніх психологів і психологів-практиків в аспекті реабілітаційної діяльності; теоретичний напрямок – визначенням сутності та структури готовності/підготовленості психологів до здійснення такої діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 21.04.2024 р.)
2. Корнещук В., Джежик О. Професійна підготовка магістрів-психологів до реабілітаційної діяльності. *Ввічливість. Humanitas*, 2023. Вип. 1. С. 174–180.
3. Корнещук В. В. Нормативні засади професійної підготовки майбутніх психологів до реабілітаційної діяльності. *Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали Двадцять третьої міжнародної наук.-практ. конференції* (Одеса, 17 травня 2024 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2024. С. 159–163.